

Јереј Лука

Естетска и морална порука српских сељака песника

Поводом књижевног вечера „Седам песника из Горње Груже“

Пословница Коларчевог Народног Универзитета организовала је 8 маја 1968. год., и одржала у својој малој сали у Београду, књижевно вече на којем су песници из села Горње Груже читали своје песме. Ово није први пут да Београђани имају прилику да чују своје песнике са села, оне који су уз сав свој редован посао на селу, обради земље и гајења говеди и живине, пишу и песме; али ово вече ипак је било по броју учесника и броју песама које смо чули од самих аутора, по квалитету тих песама, једно заиста ретко вече, значајно као културна манифестација у нашем главном граду у којем имамо прилику да чујемо чешће него у другим местима песнике који читају своје саставе и нешто кажу о себи. Њихов земљак књижевник Драгиша Витошевић је топло представио публици своје Гружане, а бројна публика, саслушавши „сељаке песнике“ још срдачније их поздравила са захвалношћу, за труд да су дошли из својих села и саопштили нам своја песничка искуства и поруке, у једном добром уметничком оквиру лепоте и моралног искуства.

Чули смо песнике Милену Јововић, Добрицу Ерића, Милутина Бељаковића, Живадину Стефановића, Александра Борђевића, Радослава Исаиловића и Петра Бељаковића, сви из Груже, не много удаљени од града Горњег Милановца из којег

нам је пре неколико деценија дошао и велики српски песник Момчило Настасијевић.

Треба да подвучемо да је ово било једно не само веома пријатно уметничко вече, на којем се могла чути добра поезија, већ, било је ту нечег вишег и као поруке и као уметности, а на чему желимо да се задржимо у овом осврту; јер је то било вече, првенствено, у свом ненамераваном резултату. вече једне важне поруке која подстиче на посебна размишљања када је у питању поезија, као и уметност у једном ширем смислу, и њен однос према модерном друштву, шта у њему значи и због чега нам је и потребна.

Било је несумњиво пријатно чути овог вечера од самих песника њихове песме искуства живота у свим и тегама али и лепотама живота; о жубору чесми, река, шума, поља, оваца, недеља, сунца „које пије росу“, о мирису паприке, о раним зорама када се иде у поље, али када се „рани у самог себе“, и прате стада у „росна поља“, о путевима невида, о питањима „где смо били“, о откосима светлим у „којим уморан дан снива“, о љубави на стражи....; о апостолима, о анђелима, о „души као фрули“ која „ангелује“, о пауцима који разалињу Христа о томе како се „јежи земља“; о крову који прокишњава месечном, о сунцу када зацвркута, о купању росе у Ђурђевку; о трбатој земљи, ледини груде, бору од

пролазности савијеном, скитачу песмом повијеном, о крстинама људи, о бурбевку који је сељак такође, и вихорима из хармонике, о светим истинама солунских медаља, о „матри која је хиљаду пилића заклала а никад батак појела“, о причести песника, о звезди Даници ноћној чобаници“, о петлу свитања, о месечевом класу, о чопору тишине, о котуру таме, о човеку као парчету земље, о „балади о телењу“, о „мишевима који се са звездама кољу“, о „небу у оку“, о ономе што се као највише прима — да је причест, итд.итд. Ових ретких седам људи, међу којима и једна жена песникиња, која спомену и, као што споменусмо, апостола, душу као фрулу, анђеле и ангеловање, Христа и „јежење земље“, нису нам само дочарали један свет села, његове лепоте и тегобе, нешто у „духу романтизма“ у њему, као и доста у духу симболизма, или у духу низа данашњих најавантаднијих покрета, што би на неки начин могли потражити и распознати у уметничкој обради ових песама толико пуних стварног живота; не, заиста, уз свуту пријатну страну радосног расположења које ове песме несумњиво подстичу у нама, осетили смо или могли да осетимо нешто више, када се узме у разматрање ово вече у целини, и извуче нешто заједничко из свега што се могло чути; а то је једна општа порука, коју смо могли да извучемо из свега што смо саслушали, а што песници нису ангажовано дошли да нам је саопште.

Да би смо разумели, ту поруку, морамо се осврнути на положај или моменат данашњег нашег развоја. Уз то имати на уму и једну важну напомену, која је већ учињена од наше књижевне критике о овој поезији, а коју је споменуо и њихов земљак који је дао и уводну реч овом вечери — да је ова поезија, поезија наших сељака песника — лабудова песама нашег села које нестаје.

Наше село заиста у оном свом облику, који је и најнепријатнији у њему, онај напор његовог рада, део тешког рада, сиромаштва, рада који песник села Добрица Ђрић у песми „Сељаци“ снажно описује:

Асћа им христова увек повијена
под тешким врећама жита и брига

Док узору пролеће и пожњу лето,
црвени кртичњаци изрију ледине
длановз.

.....
.....

Тај део села постаје лакши, у том погледу оно тек улази у своје поетичне дане. Научка и технологија олакшава живот људи свуда као и у селу. Тај део села нестаје, али сумњам да при томе треба и све друго, као и да ће све друго, да изчезне; и према томе да ли је песма сељака „лабудова песма“ коју смо чули, или је то порука будућности?

Наметнула нам се ова мисао овог вечера, предмет размишљања који заиста по својој важности далеко превазилази само једно вече — то је један предмет који обухвата низ актуелних питања и из области живота, како моралног поретка, исто тако и естетског. Уколико би почели да размишљамо о овом предмету, а што би овде то хтели, одмах се примећује да он толико нараста као предмет размишљања да оно што можемо овде да кажемо и није ништа друго до само један поглед на ово питање, а захтева низ дубљих и већих студија.

То је питање у суштини питање модерне уметности, оног естетског и моралног у њој. То је питање толико значајно у овом времену које је наше, за које социолози и историчари кажу да је пуно парадокса, као никад раније у историји, јер уз сав напредак, напомињу, на пример, савремени историчари К. Бринтон, Џ. Кристофер, Р. А. Волф, доживљавамо и тешка разарања, време у којем се осећамо празним, шупљим, упућени у правцу, према песнику Т. С. Елисту, краја једног света који се завршава не „добовањем у добош“ већ у неком цвиљењу, јадиковки. При чему се ови историчари с правом питају колико овај савремени песимизам, који се јавља и као космички песимизам, колико је продрео преко врло озбиљних писаца у милионе људи, и да ли уопште? Срећом рекли бисмо сигурно да није, али он је и ствар наших писаца, и наших најбољих песника, чим мало дубље захвате питање бића, егзистенције.

Значајно је, и то веома, да код наших песника са села овог песимизма ми немамо, као, насупрот томе, ни самог романтизма који би нам дао неко осећање да можемо да говоримо о овој поезији као лабудовој песми нашег села. Ово нам потврђује сама њихова поезија, збирке њихових песама које су у последње време све више и више умножавају. Да споменемо само две, изврсне, не-

давно објављене. Орфеј међу шљивама и Цветник — српских сељака песника. Изврсни су прилози нашој књижевности.

Намеће нам се, међутим, утисак да у свим досадашњим освртима на ову поезију, а углавном они су сви врло добри, у којима се подвлачи вредност и лепота ове поезија, ипак није подвучен онај основни значај ове заиста вредне пажње поезије са села, ванредно уметнички обликоване: јер поред ове своје добре литерарне вредности, ова је поезија вредна студије и због самог њеног односа према животу. Ту откривамо оно што је највредније у њој, њено продирање у реалност скоро иза свакодневног искуства, доживљај тога искуства као добра, радости, и истицање тога искуства кроз извесну трансформацију својствену уметнику. То су заиста песме у којима у први план, лако запажамо, избијају питања истине, добра и лепоте; логике, етике и естетике, наравно веома неангажовано, већ спонтано како то сам живот намеће ова питања кроз дневни наш рад.

Истина о овим песницима земљорадницима скоро и да нема потребе да се много говори, њих треба само читати као и свако добро дело књижевности. При томе то што одмах пада у очи јесте, дакле, да овде у овој врсти поезије нема оног изразитог песимизма, оног дубоког песимистичког натурализма, моралне ружноће, коју је потребно да истичемо, као што то неки писци чине, или су приморани да чине, да би пробудили успаване савести; исто тако познато нам је колико се та поезија намеће, у том свом натурализму, и у данашње документарне филмове, како би се још успелије пробудили пред изопаченостима људске природе, њене ружноће.

Исто тако тај се песимизам јавља, како нам се на то скреће пажња и код извесних писаца, због недостатка једног општег универзалног усвојеног тумачења тајне појаве живота, као и због недостатка једног универзалног усвојеног система етике (Ричард Костелантез).

Тенденција развоја код једног дела наших добрих песника а, што лако запажамо, посебно код наших песника са села, иде међутим у сасвим другом правцу. Овде са једног општег етичког система, који Црква вековима гаји у нашем народу, као и „тумачења тајне живота“, са патријархалном интелектуалном искреношћу, са пуно емоције и разумевања према

тегобама живота, али и лепотама природе, огромне љубави према животу, позивамо се, али без посебног акцента или ангажованости, да га поправљамо. Само, скоро као да ту нема много ни да се поправља; истина, опет, далеко је од тога да се у овој поезији не каже и да нема, баш обратно, живот захтева рад, а то значи усавршавање.

Овде снага речи долази до свог пуног израза, али и здравље дубина осећања нашег живота историје, Цркве, одакле је произишао сав наш интелектуални живот, али и дела уметности, и у овом најновијем времену; Његош, Л. Мушицки, Јов. Ст. Поповић, Б. Јакшић, Ј. Дучић, М. Настасијевић и други.

Ако заиста једној песми, или речи, једне песме, предходи или мора да предходи „одговор на једно искуство, јер је циљ песме да обликује искуство и извуче мудрост из тога“, како нас на то подсећа песник Оден, онда и наши песници земљорадници слеђују овај позив и стварно нам откривају једну мудрост.

Подсећају нас, такође, данас, људи који више мисле да смо се до скоро освртали у прошлост, као у какав магацин, где бисмо потражили мудрост старих. Али како смо се под притиском развоја живота, или новог начина живота и мишљења, отсекали од те прошлости, проглашавајући њену најуспелију интелектуалну и моралну инспирацију такође демодираном, да нам је само хришћанство непотребно као поглед на свет, да нам оно више не значи ништа, и окренули смо се у задатку истраживања, без икаквог ослонца на ништа сигурно, таквим подручјима на којим када смо се настанили нисмо нашли ништа вредно усвајања. Песници и филозофи су онда почели да певају или размишљају о празнини човекове егзистенције, која уколико је и набијена нечим набијена је таквим материјалом који ту празнину чини још већом, још празнијом. Тако су настале муке духа неких песника, често и веома утледних, веома снажних умом и емоцијама. Али, хвала Богу, такво расположење није отишло далеко, оно ипак припада малом броју који су у том свом моменту отуђења почели и да пишу такву поезију која је и веома некомуникативна; други су се почели на њу угледати, па је добила нешто шири захват, али и такође да се тешко прихвати или разуме.

Кренули смо онда да се жалимо да нам је поезија, због тога што је пос-

тала некомунитативна, несхватљива, а што значи и без мудрости, да је и без литерарне вредности. У таквој ситуацији почели смо да се окрећемо симболизму примитивних, што би био израз неке врсте носталгије за оним интегритетом личности који је „примитивни“ одржавао кроз своје симболе. У том погледу кажу нам антрополози ми дутујемо велики дуг „примитивима“, њиховом рационалном оптимизму пред тајном живота, али тајном коју ми и данас уз сав свој напредак науке и даље не разумемо и даље примамо као Тајну. Што се тиче наших песника земљорадника они су далеко од тога да се у свом изразу, било у литерарној страни овога дела, или односу према животу, могу да упоређују са „примитивним“, они то нису, али су само задржали „рационални оптимизам“ примитивних без којег ни најмодернији облик живота не можемо да замислимо.

Према томе ако данас сасвим јасно или сасвим одређено планирамо своју активност у ликвидирању села и његовог начина живота, оног што нам тешко пада у њему, сиромаштва и напорног рада, на шта се сви можемо да жалимо, као што то и чини песник села Д. Ерић, и ако прелазимо на бољи, организованији, начин живота, који има и своје добре али и зле стране, онда песници са села са својом „лабудовом песмом“ у ствари су са поруком која треба да баш омогући да урбани живот трада не постане „песимистичка урбанизација“ која грађанизира, односно аутоматизира своје житеље, а што значи да их чини шупљом, али и набијеном празнином, како се то покушава да изрази песник Т. С. Елиот.

Ако тражимо изван свог економског програма развика земље извештај снажан, рационалан, логичан програм, а што нам је неопходно и што даље условљава, као поглед на свет, и сав смисао напретка, онда нам је потребно да се боље загледамо у интелектуалну активност наших песника земљорадника, који по извесном инстинкту се рађају у моменту када село, традиционално село нестаје, али нам уз то предају једну поруку за будућност потврђујући опет на тај начин једну велику моралну поруку — да дају граду нешто што им је у своје време град и дао, а сада у овом моменту историје као да се сам град колеба да то потпуно и сам напусти и што је једним добрим делом већ то и учинио. Овде треба да

се сетимо оних великих градова центара просвете и развоја, седишта мисионарских активности, седишта старих патријаршија Антиохије, Александрије, Јерусалима, Рима, Цариграда, средишта одакле имамо ово што имамо. Ово утолико боље разумемо уколико се и овде подсетимо изјава уметника који нам кажу да када „пишу, или сликају, или компоњују, да им тај рад тада подржава нешто дубоко подсвесно у њима, или нешто несхватљиво, далеко, али ипак толико близу“. Ако ми данас можемо да говоримо о нашим земљорадницима песницима, о њиховом рационалном оптимизму, онда треба да разматрамо, поново, како је и колико, а што уопште и није у питању, наша Црква однеговала наше село, колико му је дала оне снаге и организације да живи и храни, биолошки и материјално, развој наших градова и дочека савремену технологију и лакши живот. Црква и даље негује наше село, и што село сада даје у овим песницима нашем граду, нашим све ширим урбаним подручјима, даје уствари Црква. Има заиста да се чује нешто од наше песникитње — сељанке Милене Јововић када запажа да има толико много у овом нашем животу од чега се земља „јежи“, али и да се може на њој да „антелује“.

Нема онда много у овој „сељачкој поезији“ да се испитује, њена је порука јасна, непосредна. Овде се не ради ни о обнови нашег националног поноса и поверења у нашу „народну поезију“. У нашој заиста богатој традицији уметности, народа који се развијао кроз своју Цркву, и кроз њу и његова уметност, ми налазимо стварно нечега што се не исцрпљује, не исцрпљује, већ је увек свежина извора земље; коју Црква нашег језичког подручја систематски негује већ више од једног миленијума. Делимично смо поверовали да у том наслеђу нема вредности, и да нам је потребно просвећење других, који су такође покушавали да се одвоје тог истог универзалног наслеђа Цркве само на свог терену, свога језичког подручја. Ова наша „сељачка поезија“, иначе сасвим модерна, сасвим јасна, али да при томе није ништа изгубила од своје дубине у односу према животу, од свог дакле моралног значаја, као и ништа у погледу своје литерарне вредности, односно, естетске. Ово је поезија која негује саму себе из својих сопствених извора, без угледања на велике узоре. У њој има и социологије, и метафизике, и рестаураци-

је оних искупљујућих вредности и циљева живота, нешто што наш песник са села постиже да има кроз синтезу вредности и циљева живота, нешто што наш песник са села постиже да има кроз синтезу као „спољни посматрач живота и у исто време и као унутрашњи“, једна синтеза кроз коју се увек рађа добра поезија или уметност. Појава овог већег броја наших песника са села заиста је велики тренутак, радосни, за наш град. Јер се овде не прелази из „уметности“ у „анти-уметност“, већ је пример како свест хармонизира са подсвешћу:

Жубор по клаоју,
жагор у сунцу,
сунце у жагору,
раздрешисе се звона у ружи крви
и цркви срца

(Игра поља и срца;
Милена Јовановић)

Овај свет није за наше песнике непријатељски свет, свет ничега, свет вечног тражења и неналажења, већ заиста свет као дар, и лепота, највиша „причест“; у њему се налази разлог за живот и кад нам је најтеже, налази га и сам слепец песника земљорадника Србољуба Љ. Митића:

без светлости
сном ријем беокрајну тмињу
без топле руке
узицу страха плетем
да ме води.

Исто тако, ако данас ипак тражимо циљеве, ако се боримо да у модерном животу пронађемо „извесно јединство ових облика људског интелектуалног искуства према универзално вредним принципима, и једно унутрашње разумевање људске природе, а да ту буде исто толико научно колико и оно што смо стекли о материјалном свету“ наш песник са села помаже нам у том задатку указујући нам на дубину наше историје, чији један доживљај, у једном тренутку, у једном кратком застоју у нашем свакодневном животу, потпомаже нас да лагано, хумано, долазимо до потребног нам тог јединства, уз пун развој нашег осећања историје и лепоте:

На сунцу реку крунише зора,
тице у облаку, небо искрвари.
Прободен Исус, свећа у дну гори,
сунце врх кубета, ал плачу олтари
од мрвога хора.

Тишина... Умире Бог, распет.
Понекад голубови бљесну,
заору крила у цвркулт небески,
а чуварно доба временом повија
песму и живопис фрески.

Милују ме звона, ремети мук свети,
коловратом кула палацају змије.
Док на цветном прагу траве цедим
песму,
пресит сам лепоте, али ручам зору
с балученог брда изнад Манасије.
(Манасија)

Има у овој песми нашег песника са села Драгољуба М. Јевремовића данашње психологије, религиозне проблематике, нечега што је изгубљено, али што и даље присуствује међу нама, што тражимо и што налазимо, али што је било дело рада и вере и што нам се може кроз тај рад и исту веру вратити, и што се враћа кад се ради и кад се пева песма или пише и што заиста имамо, што знамо да никад не можемо изгубити; има ту континуитета, необично снажног, са лепотом прошлости, њеном мишљу, али коју су, као лепоту, „стари“ тек остварили кроз напоран рад и борбу и ми је само тако можемо кроз тај исти рад и исту борбу поново увек изнова задобити иако никад изгубљену, у свој њеној лепоти; у тој поруци као синтези, као да се креће цела ова „поезија сељака“.

Према томе ово није „лабудова песма“ села које нестаје, нити да „сељаци престају да буду сељаци, већ да их у нашем селу кроз рад Цркве никад није ни било у смислу у којем нестају са нестанком села.

Своје теоретике циљеве ми остварујемо кроз рад, али и читање ове поезије. Ова наспоезија позива на то, на напор освајања лепоте кроз искуство старих, чији ехо лепоте рада осећамо у дубинама своје историје. На нама је да дамо свој прилог рада, али уз поглед на будућност без занемаривања естетског и моралног искуства старих.

Основа за тај подухват лежи у искуству наше прошлости, у искуству синтезе моралног и естетског. Нешто заиста избија као порука из песама наших земљорадника, њиховог односа према животу у њиховим радостима, или радозналостима, као и губитцима или данима туге; али увек, опет, окренути будућности. Песма сељака песника Момчила Д. Тешића, може да буде далеко симболичнија, са далеко дубљим асоцијацијама, не-

го што се то и у самим речима ове песме, на спољни изглед, изражава:

Један од оних
на изглед ситних
и тако болних ствари:

кад се сељак
растане с воловима
па остану пусти
улари.

Али сељак не може без волова, он их даљим трудом и радом поново стиче, јер је живот без њих „на селу неодржив“. Тако и наше садашње постављање „теоретских циљева“, њихово усвајање, тежња за изгубљеним, за јединством свог интелектуалног искуства, осваја се кроз рад, а рад наших песника са села, и у поезији, у том погледу нам је опет диван прилог.

Све се стиче кроз љубав према животу, а живот је дар, он је везан за земљу. Зато је живот оно што је добро. Символично, то је з е м љ а земљорадника, о којој песник земљорадник Србољуб Љ. Митић пева:

Ти си моја топла, меколисна
милохлад-гора,
не могу кроз зелен вид из тебе да
изађем
У жилама ми таласаш златна мора
па те у сваком сну румену нађем.

Оно што је заиста добро јесте добро као урођеност природе, твари која постоји за коју свети Оци кажу да је дело Божије. Та је природа предмет усавршавања, јер све је управљено или све је пред задатком усавршавања, у пуноћи и хармонији развоја, при чему се достиже и срећа, а што значи и добро. То се само не може постићи без праведности, љубави, доброте, јер је и сама људска природа у својој суштини добра, хришћанска, при чему се открива и лепота; морална порука наших песника са села била би љубав према животу и борба за његово усавршавање, јер је он вредан живљења; а естетска порука наших песника села била би процењивање тога живота, не само оног што је добро у њему, његових циљева, већ и процењивање самих облика тога живота, хармоније тих облика са самим циљевима живота. Тако да морална и естетска порука наших песника земљорадника лежи у тројству; истине, добра и лепоте, или логике, етике и естетике. Истина, то је одлука сваке добре поезије и наши је песници широм зем

ље развијају, али има нечег као пример за углед баш у овој поезији коју смо чули на поменутом вечеру на Коларчевом универзитету, или прочитали у поменутих антологијама. Јер ако је данас ишта нападнуто у поезији која се ствара у урбаним подручјима јесте, каже нам на пример књижевни критичар W. Van O'Connor, сама њена структура. До ове чињенице је дошло преко самог научног духа, методе рада који се развија на пољу природних наука, јер су песници „приморани да праве компромисе са категоријама објективног сазнања“, односно када је у питању поезија почело се да дискутује и о томе колико су такви идеали, љубав, доброта, моралне вредности, стварне реалне чињенице, с обзиром да су то ствари људске имажинације, а оно што чини реалност јесу само чињенице које се могу подвргнути мерењу као физички објекти. Тако је дошло до помутнености односа између осећања и интелекта, при чему се или бежи у романтизам у уметности, из које се искључује интелект, или опет у такве облике уметности из којих се потискују осећања. Јер са појавом правца у уметности, да се рестаурира интелект у поезији, нешто за шта се почео толико залагати песник Т. С. Елиот, отишло се опет у такву крајност да се расцеп интелекта и емоција још више продубио. То је подржао сам научни дух нашег времена. Поставило се онда и питање, као што нас на то подсећа W. Van O'Connor да ли „извесни продукти имажинације могу да буду прихваћени као тачно сазнање у оном смислу у којем се прихватају принципи науке или логике“, јер се каже да је „само оно реално што се може мерити“, али то има свој утицај на песника и његову слободу да каже оно што му његова имажинација налаже да каже. Затим, развој модерних песника ка „високо имажинативној, сувише личној поезији“ у реаговању на „веристичке облике поезије“ такође већ одавно делује на губљење поверења у поезију уопште; чињеница кроз коју се такође изражава, кроз раздвајање интелекта од емоција, такође, под утицајем научног духа, сасвим коначног раздвајања мисаоног од моралног и естетског“, и „практичног или продуктивних активности не само од њихових плодова већ и од доживљаја као пријатности и људске вредности“ (Мартин Лебонитз). Сва ова питања, као и низ других када је у питању

поезија, на пример, питање језика који под утицајем научног духа или постаје сувише „логичан“ или бежи од те логичности, једностраности, у друге крајности апстракција, што све даље има своје последице у поверење у поезију и њену функцију.

Међутим, поставља се ипак питање у чему се састоји вредност великих дела уметности, поезије, шта је то што их чини великим. У свом „Дуо у филозофију“ професори Ј. Н. Рандалл и Ј. Бахлер, указују на тројични карактер једног уметничког дела, управо да оно у себи мора да садржи и елемент „продора у реалност иза искуства“, јер, извесни филозофи сматрају да је „уметност средство помоћу којег можемо да продремо у она подручја и прибавимо оно себи што не може ни наука а ни обично свакодневно искуство“, за тим, као друго, уметност је средство помоћу којег пријатно доживљавамо ствари живота, јер нас наука снабдева са знањем о природи, а уметност о природи и њеним процесима као средствима пријатне контемплације; треће, уметност је „интензивно искуство“, „појачан израз искуства“, искуство које се „свесно трансформира“, јер околина храни уметника, а уметник моделира, даје облик, околини, продубљавајући или појачавајући искуство имажинативним трансформирањем“. Мада би се то више односило на први став, као што то подвлачи проф. Ј. Рандалл, ипак је уметник нека врста „мистика“ уметности у сва три поменута става, јер продор „ка реалности“ у смислу „иза искуства“, па и када је оно ствар задовољства „контемплације“ или „ствар наглашеног искуства, имажинативно трансформираниг“, уметник а на првом месту песник, не може да „изрази овај свет уобичајеним средствима“, као што не може ни мистик своја искуства, па према томе у уметности се више „излаже“, приказује, него одређује оно што уметник доживи као искуство.

Овде је веза између моралног и естетског, јер „целокупно наше искуство и владање може имати и морални карактер под извесним околностима“, па према томе и наше „естетско искуство може имати морални значај“ јер је у „оквиру целокупног нашег искуства „или прецизније речено:

У моралној активности, сваки морални догађаји или избор служи да нагласи или истакне на првом месту целокупно владање, његов шири облик, утиче на њега, даје

му облик; у естетској активности, шири облик или целокупно понашање служи као основа кроз коју се наглашава или истиче свако појединачно естетско искуство, утиче на њега и даје му облик. Можда би идеално било да свако наше дело унапређује целину нашег владања и понашања, и да целива нашег владања и понашања делује да свако наше појединачно дело буде циљ по себи. Ово би значило да би свако наше дело у исто време имало до максимума и своју моралну и естетску вредност. (Ј. Х. Рандалл),

Ако разматрамо нашу уметност уопште, као и нашу савремену поезију, посебно, несумњиво да лако запажамо да се она једном својим делом креће у овом правцу синтезе — моралног и естетског; али нам се чини да се поезија наших људи са села у целини креће у овом правцу, и да у том баш и лежи њена највиша вредност, или, да нам је у том погледу једна велика порука. Јер оно опште што је у тој поезији, као опште, као тоталност, као „шири облик“, који условљава појединачно, јесте оно што је Црква однеговала у нашем народу, као однос према животу, из којег је увек избијало све оно што је најлепше као естетско у нашем стваралаштву. То је онај универзални усвојен етички систем, као универзално усвојено тумачење тајне живота, принципи владања и понашања који свесно или несвесно леже у свести дубина нашег народа и историје, што Црква негује у њему кроз векове обликујући на тај начин и нашу историју, наше историјске одлуке и појединце ствараоце. Песник Паун Петронијевић из села Рибашевине код Т. Ужица у једној песми каже: „Душа ми је чиста ко јутро пред даном...“; Или песникиња земљорадник са Косова Стана Поповић:

Срећу сам с цвркутавим тицама
делила
а загрљаје у жетви сноповима
Ја сам исцветала ливада мог
детинства.

Сасвим узгредно наводимо ове стихове. Ако се дух и ток целе ове поезије наших земљорадника упореди са оним најистакнутијим примерима савремене поезије и књижевности уопште видеће се да је ова уметност духа и љубави нешто сасвим друго,

На шта се жале велики песници нашег времена, Пастернак, на пример, јесте да савремене институције модерног друштва са својим методама контроле, разарају људске тежње, тим приморавају човека да тражи искупљење или у далекој имагинарној прошлости или у далекој имагинарној будућности. Код наших сељака има једног духа реализма који може бити пример за углед. То је животни оптимизам, вредност живота, све што налазимо да недостаје у оним тенденцијама у модерној поезији која се као „хипер-модерна“ у највећем броју случајева показује и као некомуникативна. У којој се песници гоне „мраком, распадом, ужасом изолованости“, побуну на живот. Наравно, оно што можемо да кажемо за ову поезију која долази из наших села, можемо да нађемо да је то, каткад, добро истакнуто и код наших песника из града; овим опет желимо да кажемо да у овој поезији са села нема оног, што би богло да се опише и као специфично, фолклорно, „сеоско“, јер ако не бисмо знали да је то „сељак“ не бисмо знали да ли је та песма постала са њене литерарне стране у селу или граду. Само ова поезија са села је масовнија у својој целини у погледу односа према животу, има нечег као целина више заједничког, у свом разумевању живота, а што значи да је ту присутно оно „шире“ или онај „шири облик“ који акценатује или даје облик појединачном доживљају живота. Са ослонцем на тај „шири облик“ он процењује колико је успео да продре у реалност иза „искуства“, колико је то „пријатна контемплација“ и колико је то „наглашено искуство имагинативно трансформирано“, колико је, значи, **истина**, а колико **добро**, и колико **лепо**, или колико у њему има **логике**, колико **етике**, и колико **естетике**; као и колико без овог **тројства** онда заиста нема уметничког дела.

Из **извора**, управо продора у реалност „иза искуства“, рађа се дело као **добро**, као предмет **контемплације** и радости у томе, али из тог истог **извора**, продора у реалност, произилази и **имагинативна трансформација** тога народа, а што значи и **јединство извора**, добра и духа трансформације, односно **облика лепоте**, у којем се у ствари и даје **јединство** тога што се добило кроз **продор**.

У овој тројчној реалности ми можемо лако да осетимо онда сав зна-

чај и сву вредност спонтаног стваралаштва наших песника са села. Јер је **мистик** онај, како то налази и Бергсон, на пример, који продире у реалност оном спонтаношћу, која може да се опише и као инстинкт, али онај човеков инстинкт, који је **језгро** или **јединство** и нашег **интелекта**, и наших **емоција** и **воље**, тако да **уколико** су то **троје** у свом већем **јединству**, **уколико** су и више **отремљени** за **продор** у реалност. Сматра се да је **успех** хришћанске цивилизације баш у томе — што је Црква кроз своје учење најуспелије организовала човеков ум, у хармонији ова три процеса нашег јединственог Ја, али који ипак нису једно већ „троје“. У томе је тајна хришћанског подухвата цивилизације, и њеног **успеха**. То је тајна спонтаности у односу према животу, видимо је како избија и из наших добрих песника, чије нам дело такође служи као средство за **успелији продор** у реалност, као **уметничко средство** лаганог, тихог, спонтаног, хуманог развоја или **продсра** у Тајну, односно **усвајање** **Откривења**, према догматици Цркве. То је заиста **развој Тројичности**, стваралаштва у домену **истине**, **добра** и **лепоте**, ово **троје** јесте у свом јединству онај „шири облик“ о којем смо говорили да даје сваком појединачном потребан акценат или облик. То је опет оно „универзално усвојено објашњење тајне“, као и „универзалног етичког система“, универзалност и Цркве, на чему почиње **развој** нашег народа и друштва, што је била **залога** нашег **опстанка**. Због тога у овој нашој поезији, која нам директно, из прве руке долази са села, налази се такође и још један њен добар квалитет, који се обично узима као карактеристика добре уметности — „у њој нема сукоба између објективног описивања и субјективног одабирања“, у њеном „широком оквиру“ искрено **пулсира живот**, **леп** као дар, који тражи рад, и у којем се открива његова **радост** у сарадњи са природом, у љубави према њој. Из те радости се рађа и модерна технологија која све више чини тај рад лакшим, и **радоснијим**, то се мења; али остаје као **основ** тој љубави према животу „универзално усвојено тумачење тајне“ као и „етичког система“ **усавршавања**, међусобног **разумевања**. Ова је поезија и **прилог**, према томе, и **истини**, и **добру** и **лепоти**.